

A mi megalvadt struktúráink

PUBLICISZTIKA - LXV. évfolyam, 48. szám, 2021. december 3.

Nemsokára talán olyan országban fogunk élni, amelyre csodálkozva néz majd a világ, hiszen itt nem titokban, de nyíltan lehet választásokat vásárolni, apróhirdetésben képviselőket keresni, és még programot sem kell adni. Igaz, eddig is hozzászoktunk már, hogy a legfőbb vezető maga válogatja ki a jelölteket személyes interjúk során, de legalább nem álláshirdetés révén találta meg őket. Akár azt is mondhatnánk, Tellér Gyula *bon mot*-ját felidézve, hogy a szexvideókból lett milliárdos (és nem mellesleg egyetemtulajdonos¹) ezzel az új gyógymóddal kíván megszabadítani minket az Orbán-korszak *megalvadt struktúráitól*.²

A biztos magántörténelme

Ami felelevenítette ezt az utóbbi években már szinte eltűnőben lévő kifejezést, amellyel az SZDSZ-ből a „polgári” Fideszig jutott egyszemélyes *think tank* jellemezte a poszt-kádári időket, az Stumpf Istvánnak a HVG360 számára adott interjúja volt.³ A miniszteri biztos, aki az átalakulás végső stádiumában, a célegyenesben vette át a stafétabotot az ITM még most is mindenható urától, teljes mellszélességgel kiáll a tíz hónapja már általa menedzselt program mellett – tekintet nélkül arra, hogy van-e valóságalapja mindannak, amit állít, vagy sem.

Ennek az említett beszélgetés is jó illusztrációja. Nincs itt terem az összes kijelentést vitatni, például hogy erőszakos volt-e a modellváltás, vagy sem, hogy az ellenzék félelmeket gerjesztett-e, hogy a „modellváltásról” lehullott-e a negatív minősítés stb., ezért azokra koncentrálok, amelyek feltűnően kedélyborzolóak. De mindenekelőtt el kell ismernünk, a kormány környékén Stumpf szinte az egyetlen, aki nem csak a „baráti sajtó” kérdéseire hajlandó válaszolni, sőt még a más véleményeket felvonultató vitafórumokon is részt vesz. Az alapjában jó kérdéseket feltevő, de az alany válaszait már nem megkérdőjelező újságíró feladatát azonban részben nekünk kell átvállalnunk.

„Összel bejelentette rá (a modellváltásra – K. I.) az igényét a Semmelweis és a Debreceni Egyetem, ami a másik két vidéki egyetemet, a pécsit és a szegedit is lépéshelyzetbe hozta” – mondja Stumpf, noha úgy tudtuk, tavaly az év végén járta körbe Palkovics miniszter a nyári ígérete szerint még állami felügyelet alatt maradóknak besorolt négy „orvoskaros” egyetemet, és prezentálta vezetőiknek a villámgyors átalakulás időrendjét.⁴ Már akkor ismeretes volt, hogy a Semmelweis és Debrecen elkötelezetten támogatnák a változást, amit egyrészt az egyetemek vezetésének kormányközelsége és ennél fogva távlati túlélésük bebiztosítása, másrészt az orvoskarok fölött lebegő valós vagy képzelt Damoklész-kard motiválhatott. Tény azonban, hogy végül mind a négy szenátus támogatta a döntést, amiben nagy szerepe volt az EU-támogatások ígéretével vastagon megkent mézesmadzagnak.⁵ A felsőoktatás kapkodó átalakításának ez az egyik legszembeötlőbb példája volt.

Azt mondja továbbá Stumpf, hogy az ELTE és a BME azért nem került be a körbe, mert *„épp rektorváltás előtt állt, és egy népszerűtlen dologgal nyilván nem kezdtek el kampányolni. Ez szerintem mindenképp közrejátszott abban, hogy ez a két nagy egyetem kimaradt a modellváltásból.”* A riporter pedig nem érdeklődik, hogy a tavaszi rektorválasztások (és a nyári kinevezések) után vajon miért nem indították el a máshol, úgymond, oly sikeres, tehát egyáltalán nem népszerűtlen átalakítást e két zászlóshajó esetében. Vagy legalább kérdezte volna meg a két egyetem vezetőjét, ők mit szeretnének. Ám az ő sorsukra alább még visszatérünk.

Minta - érték nélkül

A külföldi példákat is idecitolja Stumpf, aki már többször hivatkozott északi tanulmányútjaira.

„Finnországban 13 állami fenntartású egyetem volt (alkalmazott tudományok egyeteme a többi), ebből kettő lett alapítványi fenntartású. Az Aalto Egyetem, élve épp azzal a szabadsággal, amit az alapítványi fenntartás jelent, a világ legjobb egyetemei közé küzdötte fel magát az utóbbi évtizedben.” Nem tudom, Stumpf milyen forrásokból dolgozik, tény viszont, hogy például az ún. Shanghai rangsorban az Aalto alig jobb a vezető magyar egyetemeknél, amelyek egyike-másika pár éve még az első 500-ba is bekerült.⁶ Nem beszélve az általa szintén dicsérőleg említett Tamperei Egyetemről, amely pár száz helyezéssel az Aalto alatt van. Fontosabb talán, hogy nem ejt szót a továbbra is állami Helsinki Egyetemről, amely egy évtizede szilárdan tartja a helyét a világ legjobb száz egyeteme között – bármelyik listát nézzük is.⁷ De hát arra nem volt kíváncsi a miniszteri biztos úr, ők hogyan csinálják.

Ha már az Aalto Egyetemet emlegetjük, nézzük meg, mennyi pénzből olyan jók: az elmúlt években nagyjából 400 millió euró volt az éves költségvetésük, ez kb. 150 milliárd forintnak felel meg, kb. 11 ezer fős hallgatói létszámmal. A nagy hazai egyetemek (ELTE, BME, Szeged, Debrecen, Pécs) kb. 20-30 ezres hallgatóság mellett 80 milliárd körüli összegekkel gazdálkodhatnak évente. A hasonló számú (32 ezer) diákot oktató Helsinki Egyetemnek évi 686 millió euróból kell kijönnie: ez 254 milliárd forint.⁸ Van kérdés? És akkor nem idéztem a Tamperei Egyetem alapító rektorától származó információt, hogy a mi kuratóriumunknak (Km.) ott megfelelő testület tagjait az egyetem szenátusa nevezte ki (!), Stumpf másik kedvenc északi példájában, Svédországban pedig például a Göteborgi Egyetemen a szenátus tehetett javaslatot a tagokra, amelyet a felügyelő miniszter szó nélkül elfogadott.⁹

A finn helyzet előnyeit azonban Stumpf nem ezekben látja, hanem abban, hogy *„2010-ben kivették az egyetemi professzorokat a közalkalmazotti szférából, ahogy most mi, Magyarországon tettük, mindenki a munka törvénykönyve alapján, teljesítményarányosan, rugalmas foglalkoztatás keretében kapja a bérét”.* Ez is igaz, csak egy apróságról elfeledkezik, pedig nyilván alaposan tanulmányozta a körülményeket, s ezért érthetetlen, miért nem említi, hogy bármilyen rugalmasak is ezek az északi rokonok, a *tenure*-rendszer megtartották a közalkalmazotti múltból, vagyis hogy az arra alkalmas vezető oktatóknak élethosszig tartó kinevezéssel garantálják az akadémiai szabadságukat, ami, mint e hasábon ismételtén kifejtettem, minden egyetem működésének alapfeltétele.¹⁰

„Magyarországon a legfontosabb mozzanat az egyetemek többségénél az, hogy kiszabadulnak az államháztartási béklyó alól – folytatja Stumpf. – Állami fenntartásban nem gazdálkodhat szabadon az egyetem például a maradványpénzekkel. Azért, mert minden évben le kell zárni a költségvetést. Nem tudja kiszabadítani magát az olyan bürokratikus szabályok alól, mint a központosított közbeszerzések.” Ezzel elérkeztünk a kekvásítás gyakorlatilag egyetlen előnyéhez. Mert valóban: az Államháztartási törvény (Áht.) szerint az év végéig el nem költött forrásokat (a „maradványt”) kizárólag megcímzett célokra és csupán az azt követő év júniusának végéig lehet költeni, azután elvész.

Még gyerekkoromban hallottam azt a példázatként is forgatható történetet, amelyben a Szabó apukát meglátogató Kovács apuka látván, hogy minden bútornak az éles sarkára, legyen az asztal, szekrény vagy szék, egy-egy vattapárna van felerősítve, megkérdi: *„Mondd, minek ez?”* Erre Szabó apuka: *„Tudod, másképp a Pistike fiam mindig beverné a fejét beléjük.”* Mire Kovács apuka: *„Na de nem lenne elég egyetlen vattapárna a Pistike fejére?”* Más szóval, nem lett volna elegendő az Áht.-t módosítani úgy, hogy legalább az egyetemeknek ne kelljen a bevételi és egyéb pénzeiket kacifántos eljárásokkal eldugni, vagy éppen az ügyetlenebbeknek elveszíteni? Nem erre kellett volna tanulmányutakat indítani a világelső állami egyetemekben bővelkedő EU-tagországokba? (De hát jól tudjuk, hogy a „modellváltásnak” nem ez volt a legfőbb motívuma.)

Ami pedig a közbeszerzéseket illeti, szomorú kötelességem felvilágosítani az e területen, úgy tűnik,

alulinformált miniszteri biztos urat, hogy a közbeszerzések, köszönik, jól vannak: a kekva-egyetemen élnek és virulnak tovább, mert minden állami forrásból származó beszerzést kötelesek a közbeszerzési törvény betűje szerint kezelni. Ráadásul, amiben többen is reménykedtek, hogy az egyetemen belül az utóbbi években kezelhetetlenné növekedett belső bürokrácia, aktatologatás, engedélyeztetés megszűnik, jöttányit sem változott. Pedig milyen jó lenne, ha például a karoknak nagyobb önállóságuk lehetne, ha egyszer már nem a mindenható minisztérium felügyeli az összes lépésüket. De úgy látszik, a Km.-ok biztonsági játékra törekszenek.

A bürokratikus szonáta

Hadd emlékezzem meg itt Tillman Józsefnek a Képzőművészeti Egyetem kancellárjához küldött provokatív leveléről, amelyben kikéri magának, hogy több évtizedes oktatói múlttal kötelezve volt a diplomája és a (friss!) erkölcsi bizonyítványa bemutatására – egy doktori védés külső tagjaként kapott pár ezer forintos honorárium kiutalása miatt.¹¹ Más hasonló történetek is felbukkantak ezt követően, amelyek a felháborítóan szerény díjazást is felpanaszolták.¹² Már az is visszás volt, hogy a külső tagok útiköltségét nem vonatjegy alapján téríthették, hanem egy sajátos szerződést kellett kötnünk velük, de arra nem találok szavakat, hogy olyan professzoroktól (és általában egyetemi oktatóktól) kelljen diplomát és erkölcsi bizonyítványt kérni, akik számára eleve alkalmazási feltétel volt ezek bemutatása, tehát maga az a tény, hogy X egyetemen professzor, elegendő bizonyíték lenne ezek meglétére. Aki ezt kitalálta, azt Dante poklának abba a körébe juttatnám, ahol kéthetente kell friss erkölcsi bizonyítványt, valamint államilag hitelesített diplomamásolatot benyújtani.

Sokszor tudtam külföldi élményeimmel összehasonlítani a hazai helyzetet. Most nem is azt mondom el, hogy nemhogy erkölcsi bizonyítványt, de diplomát sem kértek azon az amerikai egyetemen, ahol először állásra szerződtek, hanem inkább azt, hogy bármikor, ha doktori védések külső tagjaként meghívtak (és persze minden költségemet fedezték vagy csupán a menetjegy ellenében térítették), akkor a honoráriumért cserébe csupán annyit kértek: adjam meg a bankszámlaszámomat. Máig nem értem, hogyan képesek ilyen körülmények között a korrupció ellen küzdeni!

Te kit választanál?

Visszatérő téma a Km.-ok tagsága. *„Olyan embereket választott ezekre a pozíciókra a kormány, akik személyes felelősséget is vállalnak az egyetem és a kuratórium működéséért, és van erős kötődésük az adott régióhoz, az adott egyetemhez.”* Nézzük csak a műszaki profilú Óbudai Egyetemet: elnök a karcagi kötődésű pénzügyminiszter, Varga Mihály, de tag még a székesfehérvári polgármester, Cser-Palkovics András, szakmájára nézve jogász.¹³ (Az OE amúgy nem válogatós a szakmákban, hiszen most adtak díszdoktorságot az Állatorvostudományi Egyetem rektorának, Sótornyai Péternek, noha az OE-n csak informatikából, anyag-, valamint katonai műszaki tudományokból lehet PhD-t szerezni.¹⁴ Márpedig hozzánk legközelebb, mondjuk, Kazahsztánban szokás olyan díszdoktorságokat osztogatni, amilyen szakmára nincs hitelesítve az egyetem. Emlékezzünk csak vissza Mocsai Lajos debreceni vesszőfutására, amikor nem tudtak neki sporttudományi pótdiplomát adni, ezért botrányos körülmények között pedagógiai papírt kapott.¹⁵)

„Nyilvánvalóan nem az ellenzékéből fog kinevezni a kormány embereket, hiszen ők eleve támadják a modellváltást” – teszi hozzá. Az persze fel sem merül, hogy az egyetemeket is meg lehetett volna kérdezni. De nem kell félni, hiszen *„vannak ellenőrző testületek: felügyelőbizottság, vagyonellenőr, könyvvizsgáló...”*. Azt sem kérdezi meg a riporter, miként akadályozhatják meg, ha a Km. + Fb. által szerződtetett vagyonellenőrnek nincsen kifogása az ellen, hogy az értékes vagyontárgyakat, épületeket messze áron alul adják el egy bizonyos körnek, bár a vételárat teljesen szabályszerűen kizárólag oktatási célokra fordítják.

Az ellenálló (?) egyetemek

Ebben az interjúban is visszatér az örökzöld téma: „A közalkalmazotti bértáblában olyan korlátok vannak, amiket nem lehet átlépni. Nem lehetett jól megfizetni azokat, akik minőségi munkát végeznek.” Nos, ez finoman szólva tévedés. Közalkalmazottakat foglalkoztató intézetben voltam igazgató 15 évig: a bértábla kategóriáiban csak a minimum alá nem volt szabad menni, a maximumot azonban túl lehetett lépni – ha a bértömeg megengedte volna. Ezért csak kivételes esetekben élhattunk vele. De Pistike esetére visszautalva, vajon miért is nem tudta a mindenkori kormányzat a bértáblát az egyetemi és kutatóintézeti alkalmazottakra tekintettel átalakítani?

A most bevezetett, egyébként jó irányba mutató új finanszírozási rendszert Stumpf szerint azért nem tudták eddig bevezetni, „mert minden eddigi kísérlet megdőlt az egyetemek ellenállásán”. Milyen kísérletekről beszél? Arról-e, amikor sok éve elvonták a „kis szakos”, majd a fenntartási támogatást? Vagy amikor pár éve megszüntették a tudományos kvótát is, egyedül a hallgatók számára támaszkodó pénzosztást tartva meg? Amikor bevezették a „kapacitáskorlátot”, így megtiltva a fizető hallgatók számának emelését? Vagy amikor az egyetemek morgása (de – sajnos – nem a tiltakozásuk) mellett ránk tukmálták 2014-ben a kancellár-rendszert?¹⁶

De most, mondja, „azért bízunk a sikeres váltásban, mert több mindent együtt alakítottunk át: a fenntartói szerkezetet, a finanszírozási rendszert”. Még hogy együtt... Nyár végi cikkemben tudósítottam arról, hogy kéthetes rohammunkával kellett jókora adathalmazokat az ITM rendelkezésére bocsátani, hogy kiszámíthassák a finanszírozási mutatókat – anélkül hogy az egyetemek tudták volna, milyen táblázatokat fognak majd ősszel postázni nekik, mekkora összegekkel. Más kérdés, hogy a mutatók, mint már utaltam rá, észszerűek, realisak, hitelesek. De kidolgozásukban nem volt semmiféle együttműködés.

Ha már az új szisztéma szóba került, kíváncsi vagyok, a „maradék” állami egyetemek vajon miért nem részesülhetnek az áldásaiban. Úgy tudni ugyanis, hogy sem az ELTE, sem a BME nem lesz alanya ennek a „négy lábú” finanszírozásnak, hiszen amikor a nyáron bekérték a szükséges adatokat, ebből kihagyták és azóta sem keresték őket, sem a táblázattal, sem a kekvá-egyetemekéhez mérhető támogatás ígéretével. Elhangzik az interjúban, hogy ami a különféle tulajdonlású intézményeket illeti, „kiélezett verseny várható közöttük a – demográfiai okokból csökkenő létszámú – hallgatókért”. Szóval versenyre számíthatnak, de ilyenkor mindig kedvenc humoristám, Sándor György jut az eszembe: „Egyenlő pályák, egyenlő esélyek! – Én biciklivel megyek.”

Az is a verseny fontos eleme lesz, hogy kinek sikerül jobb tanárokat alkalmaznia. Mármint ha, mint hírlík, Debrecen közel 1 milliós havi fizetést ad majd a professzorainak, az ELTE-nek viszont be kell érnie a jelenlegi szintet 2x15 százalékkal meghaladó bérekkel, akkor többen el fognak gondolkodni, vajon nem éri-e meg havi félmillió pluszáért átigazolni a gazdagabb egyetemre, ahol nyilván a munkafeltételek is jobbak lehetnek. Vagy kezdő tanársegédként 170 ezer nettó helyett 400 ezerért leszerződni máshol. A BME természetes versenytársa e tekintetben az Óbudai Egyetem lesz, amely a saját honlapjukon idézett THE-rangsorban az 1079-ik, máshol viszont a 3500-ik hely körül áll,¹⁷ szemben az ugyanott 651-ik BME-vel.¹⁸ Sebaj, ezt hívják a lóversenyen hendikepnek.

Az államiak amúgy egyre jobban háttérbe szorultak már az egyházi egyetemek mögött is, amelyek egyre több új épületet kapnak – ingyenes ajándékként, sőt a Pázmány állami beruházásban sorban a második campusát, a Makovecz-múzeummá kinevezett piliscsabai után most a Magyar Rádió technikatörténeti múzeumszámba menő Bródy Sándor utcai tömbjét, a Nobel-díjas akusztikus Békésy György tervezte legendás 6-os stúdióval vagy a nem kevésbé értékes 22-essel, illetve a Pagodával, amelyekről úgy hírlík, a Pázmány felkínálta, hogy az új campuson megőriznék őket, de a Magyar Rádiót bekebelező médiakonglomerátum nem tartott rá igényt, tehát le fogják rombolni.

És akkor jöjjön a mindent ütő adu ász: „olyan megalvadt struktúra alakult ki a magyar felsőoktatásban,

amit nem lehetett feltörni. Az erős status quo érdekek megették a reformokat, amelyek versenyképesebbé tehetnék volna a felsőoktatást.” Mondja mindezt a Széll Kálmán-terv (értsd: 30 százalékos elvonás), az autonómiát lenullázó kancelláriarendszer, a minisztérium felülbírált rektorválasztások, az ide-oda rakosgatott karok és intézmények, a bénító Áht. stb. stb. után (ld. összegyűjtött cikkeimet az ÉS-ben).¹⁹ De nem szakad le a csillár.

De miért néma a tartomány?

Úgy hírlík, Palkovics azt mondta egy alkalommal, hogy miután annyit panaszkodtak rá és a minisztériumára, igazán örülhetnek az egyetemek, mert ettől kezdve ki-ki a saját Km.-ával tárgyalhatja meg a panaszait. Bizony így van: kinek milyen Km. jutott, olyan lesz az álma. Van, ahol a Km. elnöke a rektor feje fölött átnyúlva maga vezeti az egyetemet, van, ahol a Km. az egyetem vezetésével és közvéleményével teljes egyetértésben munkálkodik a sorsuk jobbra fordításán, és persze a két szélső pont között sok variáció, részben a szabályzatokba rögzítve, részben azokat megkerülve.

Akármilyen is a Km.-ok és az egyetemek viszonya, nem tagadható, hogy néhány kritikus hangtól eltekintve az oktatók nagy többsége vagy támogatja az átalakulást, vagy belenyugodott abba és várakozó álláspontot foglal el. Ennek sok oka lehet, amiket alapos felmérések híján csak találgathatunk. Az egyik mindenképpen a kormánynak az a bevált taktikája, hogy ha átalakít valamit, vagy az érintetteknek kényelmetlen döntéseket hoz, igyekszik többletjuttatásokkal lekenyerezni őket. Ez történt Demeter Szilárd kinevezése után a PIM-ben és csatolt részeiben, de ez volt a recept az MTA kutatóhálózatának az átzsilipelését követően, majd most a kekva-egyetemeken. Az a veszély persze fennáll, hogy az egymást féltékenyen figyelő intézmények és alkalmazottaik panaszkodni kezdenek, hogy mások jobban jártak, de a magánosítás épp azt teszi lehetővé, hogy a pénzügyi mutatók titokban maradhassanak.

A másik éppen a felügyeleti szerv „közelebb” kerülése: a minisztérium messze volt, tehát ha azt szídtuk, márpedig sokan szídtuk, a portástól a rektorig, el se hallatszott odáig. A Km.-ok viszont „itt vannak”, közvetlen kapcsolatban az intézménnyel, aki pedig őket bántja, az holnap lehet, hogy megnézheti magát. A korábbi években sem voltunk híresek arról, hogy megmozdultak volna a közalkalmazotti biztonságban lévő oktatók, dolgozók. Most pedig már fenyegetett helyzetben is vannak, tehát inkább kívárnak.

A szabadságjogokért mifelénk amúgy sem szokás megküzdeni: mi úgy szeretjük, ha ajándékba kapjuk őket.

1 <https://www.kodolanyi.hu/aktualis/hirek/1599>

<https://www.napi.hu/magyar-vallalatok/docler-gattyán-györgy-kodolányi-egyetem.703602.html>

2 <https://magyarnarancs.hu/belpol/megalvadt-gondolatok-82385>

3

https://hvg.hu/360/20211122_Stumpf_Istvan_modellváltás_kormánybiztos_felsőoktatás_alapítványok_NER_Orbankormány

4 <https://www.es.hu/cikk/2021-01-29/kenesei-istvan/egyetemi-snellpartik.html>

A jelen cikk számos önhivatkozásának az oka egyszerű: a forrásokhoz vezető linkek a korábbi írásaim jegyzeteiben találhatóak.

5 <https://www.es.hu/cikk/2021-02-12/kenesei-istvan/tajtekos-napok.html>

6 <http://www.shanghairanking.com/institution/aalto-university>

7 <http://www.shanghairanking.com/institution/university-of-helsinki>

A QS, illetve a THE rangsorai eltérő besorolásokat adnak meg.

8 <https://www.helsinki.fi/en/about-us/strategy-economy-and-quality/finances>

9 <https://www.es.hu/cikk/2020-06-12/kenesei-istvan/a-tizedik-evben.html>

10 <https://www.helsinki.fi/en/about-us/careers/academic-careers/tenure-track>

11
<https://444.hu/2021/11/08/a-kepzo-kancellarja-bekerte-a-legendas-tanar-filozofus-diplomajat-a-valaszt-nem-tette-zsebre>

12 https://nepszava.hu/3138761_szakdolgozat-biralat-megalazo-honorariumert

13 A teljes listát, csípős megjegyzésekkel fűszerezve, Darvas Béla FB-bejegyzésében látni:
<https://www.facebook.com/100576855364858/posts/252252003530675/>

14
<https://univet.hu/hu/2021/11/24/doctor-honoris-causa-tiszteletbeli-doktori-cimben-reszesult-rektorunk-prof-dr-sotonyi-peter/>

15 https://index.hu/belfold/2015/07/10/mocsai_lajos_a_nevelestudomany_diszdoktora_lett/

16 Ld. még ezt is: <https://ofi.oh.gov.hu/kiadvany/magyar-felsooktatas-1988-es-2014-kozott>

17 <https://www.4icu.org/reviews/10009.htm>

18 <https://www.4icu.org/reviews/1958.htm>

A THE szerint a BME az 1200 alattiak között lenne, ami a metodológiát igencsak kétségessé teszi. NB. Épp a THE szerint lenne a legjobb 300-ban a Semmelweis, míg az ELTE a 600+, Debrecen, Pécs és Szeged pedig a 800+ osztályban lenne.

19 Az előző jegyzetben hivatkozott 202 oldalas áttekintésen túl itt van még egyetlen emlékezetes eset: a Corvinus „budai campus”-ának Gödöllőhöz csatolása.

<http://nol.hu/velemenypalkovics-nem-erti-1562939>